

De lerarenopleiding: Geen eindpunt, maar startpunt¹

Gespreksnotitie Jan van Tartwijk t.b.v. rondetafelgesprek 11 december 2024 met de commissie OCW van de tweede kamer.

De lerarenopleidingen onder druk

Kwaliteit ter discussie

De kwaliteit van de lerarenopleidingen staat ter discussie. De kritiek op de opleidingen is niet nieuw. Bijna twintig jaar geleden lagen de lerarenopleidingen ook onder vuur. Toen omdat het inhoudelijk niveau te laag zou zijn. Als reactie maakten de opleidingen in samenwerking met de scholen landelijke afspraken over het vereiste kennisniveau. In de hbo-lerarenopleidingen werden op basis van die afspraken bovendien gemeenschappelijke kennisbases en landelijke kennistoetsen ontwikkeld. Het slagen voor die kennistoetsen werd voorwaardelijk voor het afstuderen en werd. Daarmee werd gewaarborgd dat net afgestudeerde leraren beschikken over het vereiste kennisniveau. Met het instellen van de kennisbases en de bijbehorende toetsing is er een extra element toegevoegd in de systemen voor kwaliteitsborging, naast de interne kwaliteitszorg, de visitatie-cyclus onder het gezag van de NVAO, en het toezicht door de inspectie. Gevolg is dat er geen sector in het hoger onderwijs is waar zo veel kwaliteitskaders het curriculum bepalen als bij de lerarenopleidingen.

Flexibilisering: Veelheid aan routes

De toenmalige en huidige kritiek op de lerarenopleidingen staat in een bredere ontwikkeling sinds de eeuwwisseling van een eroderende kwaliteit van het onderwijs en een oplopend lerarentekort. Om het lerarentekort te helpen terugdringen ontwikkelden de opleiding steeds meer routes naar het leraarschap om zo veel mogelijk belangstellenden voor het beroep op maat te kunnen bedienen. In 2020 telde de Inspectie van het Onderwijs zeker 33 bevoegdheden en 384 bestaande routes die studenten daarvoor opleiden. Zo zijn er van veel opleidingen zowel voltijd- als deeltijdvarianten en specifieke varianten voor zijinstromers; bestaan er een- of tweejarige kopopleidingen voor studenten die al een bachelor hebben afgerond; en educatieve minoren voor studenten die al tijdens een universitaire bachelor een begin willen maken met de voorbereiding op het beroep. Daarmee spelen de opleidingen actief in op de vraag vanuit de samenleving en de politiek. Tegelijk creëert het voor kandidaten die leraar willen worden en voor scholen een onoverzichtelijk speelveld. Voor hoger-onderwijsinstellingen leidt het tot een hoge mate van versnippering met alle bedrijfseconomische risico's van dien.

Gevangen tussen kwaliteit en flexibiliteit

De roep om steeds sterkere kwaliteitsborging en de roep om flexibilisering zijn moeilijk met elkaar te verenigen. De opleidingen moten laveren tussen aan de ene kant de vraag van studenten en scholen om opleidingen op maat en het niet 'bureaucratisch' omgaan met regels en protocollen, en aan de andere kant de combinatie van de vele vormen van kwaliteitsborging.

De spanning die dit oproept is ook binnen de opleidingen zichtbaar: een deel van de opleidingsteams is op zoek naar meer ruimte en nieuwe invullingen, terwijl een ander deel vooral hamert op het voldoen aan de kwaliteitskaders. Bovendien zijn er binnen en buiten de opleidingen verschillende opvattingen over wat de 'kwaliteit van de leraar' bepaalt. Is dat vooral diens vakinhoudelijke expertise, (vak)didactische of pedagogische vaardigheid, innovatief vermogen, of nog iets anders? Iedereen heeft daarover zijn eigen opvatting, wat niet helpt om tot een consensus te komen.

Er is echter nog meer aan de hand.

¹ Gebaseerd op: Snoek, M., & van Tartwijk, J. (2023). [Geen eindpunt, maar een startpunt](https://velon.nl/wp-content/uploads/2023/10/Thma-2023-5-Geen-eindpunt-maar-een-startpunt.pdf). *Thema*(5), 31-35. <https://velon.nl/wp-content/uploads/2023/10/Thma-2023-5-Geen-eindpunt-maar-een-startpunt.pdf>. Daar zijn ook verwijzingen te vinden. Zie ook van Tartwijk, J., Beijaard, D., & van Rijswijk, M. (2023). [Whitepaper lerarentekorten](#): Over oorzaken, beleid en oplossingen.

Onderliggend probleem

De structuur van het huidige jaarklassysteem in het onderwijs heeft als consequentie dat leraren meestal al vanaf het begin van hun loopbaan alleen voor de klas staan en verantwoordelijk zijn voor de gang van zaken en het resultaat. Vaak krijgen ze al tijdens de opleiding een baan aangeboden. Voor lerarenopleidingen betekent het dat alumni meteen na het afstuderen in staat moeten zijn zelfstandig en in de volle breedte van het beroep volwaardig te presteren. Voor beginnende leraren, die vaak al tijdens de opleiding in het diepe worden geworpen, is het beroep heel uitdagend met veel uitval tot gevolg.

Er zijn weinig andere domeinen waarin professionals na het afronden van een opleiding de facto geacht worden uitgeleerd te zijn. Onderzoek naar expertiseontwikkeling laat zien dat het jarenlang gericht blijven werken aan de verbetering van routines zelfs noodzakelijk is om uiteindelijk een expertniveau te bereiken. In die zin zou je het afronden van een lerarenopleiding en het verkrijgen van een bevoegdheid dan ook moeten zien als een markeringspunt, en niet als een eindpunt in de professionele ontwikkeling van leraren. Initiatieven om leraren die net van de opleiding komen in de eerste fase van hun loopbaan te begeleiden tot vakbekwaamheid in de volle breedte van het beroep zijn dus niet alleen luxe, maar ook noodzaak. En ook daarna zou de ontwikkeling niet stil moeten staan. Onderzoek laat zien dat professionals – en dus ook leraren – die de ontwikkeling van hun expertise niet onderhouden, later in hun professionele leven vaak minder effectief worden. Een beroep waarin je na afloop van de opleiding weinig systematisch werkt aan expertiseontwikkeling wordt door de huidige generatie jongeren gezien als statisch. Het is daarom minder aantrekkelijk in vergelijking met andere loopbaanmogelijkheden. Voor havisten en vwo-ers is dit een van de belangrijkste redenen om niet voor het beroep te kiezen.

Vraagstukken rond het opleiden van leraren staan dus niet los van de wijze waarop het beroep is georganiseerd, het bevoegdheidstelsel, opvattingen over de kwaliteit van leraren en opvattingen over ontwikkeling in het beroep en de loopbaan van leraren. Beelden van het leraarschap als een statisch beroep zijn diepgeworteld in het onderwijs en de systemen eromheen.

De lerarenopleiding: Geen eindpunt, maar startpunt

Een stelsel waarin leraren zich gedurende hun loopbaan professioneel blijven ontwikkelen biedt wellicht perspectief. Om een dergelijk stelsel te realiseren hoeft niet alles op zijn kop. Het vraagt wel om samenhang tussen de inrichting van de lerarenopleiding, de inrichting van begeleidingsprogramma's voor starters, loopbaanmogelijkheden, het humanresourcesbeleid binnen scholen en de regelgeving en kwaliteitskaders vanuit de overheid. Niet alle leraren hoeven dan alles meteen te kunnen en niet alles hoeft in de opleiding te worden geregeld. Opleiding en professionele ontwikkeling zijn dan logischerwijs geen gescheiden werelden, maar een gezamenlijke verantwoordelijkheid van instelling, scholen en de beroepsgroep. De opleiding is dan geen eindpunt voor ontwikkeling, maar een startpunt.

Dat vraagt een helder beeld van wat we redelijkerwijs van starters kunnen verwachten na een initiële opleiding en wat nog niet. Daarmee kan veel scherper worden geformuleerd wat een plek moet krijgen in het traject na de opleiding in het kader van de ontwikkeling naar vakbekwaam leraarschap. Het betekent ook dat een aantal eisen die nu aan studenten worden gesteld kunnen worden overgeheveld naar post-initiële trajecten. Dat creëert lucht in het curriculum van de opleidingen – niet om de opleiding makkelijker te maken, maar om meer ruimte en flexibiliteit te creëren om in te spelen op behoeften en vragen van scholen, de samenleving en studenten. Er is ook meer ruimte om inhoudelijke diepgang te bereiken en studenten routine te laten opdoen in de basale routines die nodig zijn om leerlingen te helpen basisvaardigheden te ontwikkelen.

De onlangs toegekende Groeifondsaanvraag Nationale Aanpak Professionalisering Leraren biedt hiervoor een belangrijke kans. Deze aanpak gaat uit van een continuüm van ontwikkeling van leraren met een onderscheid tussen startbekwaam, vakbekwaam en specialist. Al bestaande en goedlopende partnerschappen tussen scholen en lerarenopleidingen voor samen opleiden bieden daarbij een goede organisatorische omgeving.